

Social
Prevention Policy

The Context
of the Family
and the School

Profilaktyka
społeczna

Kontekst rodzinny
i szkolny

Redakcja naukowa / Editor
Karolina Kmieciak-Jusięga

Akademia Ignatianum w Krakowie

Kraków 2017

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2017

Publikacja dofinansowana
ze środków przeznaczonych na działalność statutową
Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum w Krakowie

Recenzenci

Dr hab. Krzysztof Ostaszewski
Dr hab. Ewa Wysocka, prof. UŚ

Redakcja Anna Zaremba
Projekt okładki Joanna Panasiewicz
Opracowanie typograficzne i łamanie Jacek Zaryczny

ISBN 978-83-7614-343-9

Akademia Ignatianum w Krakowie
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja: Wydawnictwo WAM
tel. 12 62 93 254-256 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Druk K&K • Kraków

Spis treści

<i>Wstęp</i>	9
Krzysztof A. Wojcieszek <i>Co nas chroni? Rola relacji osobowych i uczuć w profilaktyce kreatywnej</i>	17
Karolina Kmieciak-Jusięga <i>Miejsce rodziny w zapobieganiu zachowaniom ryzykownym dzieci i młodzieży</i>	35
Sławomir Kania <i>W poszukiwaniu pozytywnych strategii dla rodzinnej profilaktyki zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży</i>	55
Małgorzata Lis <i>Jaka profilaktyka dla rodzin zastępczych?</i>	71
Katarzyna Ciszewska <i>Profesjonalizm, doświadczenie i... poczucie humoru. Współpraca z rodzicami na polu profilaktyki zachowań problemowych młodzieży</i>	93
Ewa Sowa-Behtane <i>Profilaktyka szkolna skierowana do rodzin odmiennych kulturowo</i>	113
Karolina Kmieciak-Jusięga <i>W drodze do budowania modelu profilaktyki zintegrowanej. Postulaty współpracy środowisk szkolnych i rodzinnych w kontekście nowego systemu oświaty</i>	125
<i>Wykaz autorów</i>	139

Table of Contents

<i>Introduction</i>	9
Krzysztof A. Wojcieszek <i>What Protects Us? The Role of Personal Relationships and Feelings in Creative Prevention</i>	17
Karolina Kmicik-Jusiega <i>The Place of the Family in Preventing the Risky Behavior of Children and Adolescents</i>	35
Sławomir Kania <i>In Search of a Positive Strategy for the Family Prevention of the Risky Behavior of Children and Adolescents</i>	55
Małgorzata Lis <i>What Prevention Strategies Should be Implemented in Foster Families?</i>	71
Katarzyna Ciszewska <i>Professionalism, Experience and... a Sense of Humor. Collaboration with Parents on the Prevention of Problem Behavior Amongst Young People</i>	93
Ewa Sowa-Behtane <i>School Prevention Programs Addressed to Families which are Culturally Different</i>	113
Karolina Kmicik-Jusiega <i>On the Way to Building a Model of Integrated Prevention. Demands of the School Environments and the Family in the Context of the Educational System</i>	125
<i>List of authors</i>	139

Wstęp

Kolejny tom z serii „Dylematy resocjalizacji” dotyczący profilaktyki społecznej, poświęcony jest rodzinie i jej relacjom ze środowiskiem szkolnym. Tematyka ta z jednej strony wpisuje się w obszar badań pedagogicznych, szczególnie mieszczących się między andragogiką a pedeutologią oraz pedagogiką społeczną, w której podkreśla się znaczenie szkoły zintegrowanej ze środowiskiem lokalnym. Z drugiej zaś strony relacje rodziny ze szkołą w aspekcie profilaktyki zachowań ryzykownych stanowią obszar badawczy, w którym można identyfikować czynniki związane z relacjami międzyosobowymi dorosłych zaangażowanych w proces edukacyjny oraz inne, powiązane z rodziną, elementy budujące proces oddziaływań zapobiegawczych.

Jak wskazują dotychczasowe wyniki badań naukowych oraz koncepcje opracowane na ich podstawie, jednym z najważniejszych czynników chroniących ludzi przed niebezpiecznymi i antyspołecznymi zachowaniami oraz postawami jest silna, pozytywna więź z rodziną – rodziną normatywną, prawidłowo funkcjonującą we wszystkich możliwych do identyfikacji obszarach: psychospołecznym, ekonomicznym, opiekuńczo-wychowawczym, edukacyjnym, moralno-duchowym, rekreacyjnym itd. Fakt ten, z jednej strony oczywisty, naturalny, znany od wieków, z drugiej strony motywuje naukowe środowiska do badań ukierunkowanych na potwierdzenie lub zaprzeczenie tej szeroko ujętej tezie o chroniącej roli rodziny.

Świat, w którym żyjemy niejednokrotnie skłania do refleksji nad zagrożeniami społecznymi dotyczącymi rodziny, nad funkcją rodziny, taką, jaka istniała w większości kultur ludzkich przez setki lat i taką, jaką znamy dziś. Czyżby zmieniła się aż tak, że potrzebujemy kolejnych badań naukowych potwierdzających tezę o jej ochronnej roli? Na podstawie wielu publikacji, rozmaitych dyskursów na temat rodziny i narracji przyjmowanych w debatach, można wysnuć wnioski, że ta potrzeba jest ogromna, a zmieniający się kształt i obraz rodziny XXI wieku motywuje do zajęcia się w szczególności tym tematem¹.

Niniejszą publikację, złożoną z siedmiu części powiązanych ze sobą kluczem profilaktyki społecznej, otwiera artykuł Krzysztofa Wojcieszka. Tekst ten rozpoczyna dyskusję o tym, co chroni człowieka przed podejmowaniem zachowań ryzykownych. W kontekście literatury przedmiotu, w której najczęściej poruszane są wątki czynników ryzyka i zagrożeń, a badania dotyczą raczej stanów, którym należy zapobiegać a nie tych, które należy wzmacniać, tekst *Co nas chroni? Rola relacji osobowych i uczuć w profilaktyce kreatywnej* jest podstawą do zmiany myślenia o działaniach profilaktycznych w ogóle. Autor wychodzi z założenia, że wspólnym mianownikiem zidentyfikowanych już naukowo czynników chroniących jest obecność drugiego człowieka, która stanowi podstawę każdej wspólnoty osobowej, czyli struktury będącej odniesieniem dla procesów socjalizacji i personalizacji. Obecność, wedle Autora, polega na

(...) budowaniu i potwierdzaniu trzech typów relacji osobowych będących odpowiedzią na filozoficznie rozumiane transcendentalia bytowe osoby: na jej prawdę, na jej dobro i na jej realność. Tradycyjne nazwy tych relacji to: wiara, nadzieja i miłość.

Ciąg myślowy idzie dalej w kierunku szukania odpowiedzi, co jest dla człowieka najważniejsze i wydaje się to niezwykle istotne w perspektywie kultury i związanego z nią wychowania w XXI wieku, z którym powiązana jest ściśle profilaktyka społeczna. Jako interdyscyplinarna dziedzina wiedzy, a w praktyce zespół działań mających na celu zapobiegać zachowaniom i postawom ryzykownym, profilaktyka winna skłaniać się ku odpowiedziom na tak fundamentalne pytania.

¹ Por. R. Doniec, *Rodzina XXI wieku – przemiany i kondycja*, „Pedagogika Społeczna” 2013, nr 4(50), s. 45-73.

Rodzina z jednej strony ma moc chroniącą, ale z drugiej strony może stwarzać ryzyko zaburzeń i patologii. W zależności od jej kształtu, przyjętego stylu komunikowania się wewnętrznego, postaw, zachowań oraz relacji ze światem zewnętrznym, stanu duchowo-moralnego, historii, tożsamości i innych aspektów, może „wydawać na świat” potomstwo zdrowe i zdolne do samodzielnego życia społecznego (abstrahując od biologicznych czynników) lub też zaburzone i uzależnione, wymagające permanentnej opieki i kontroli ze strony społeczeństwa. Można w tym miejscu dodać, że paradoksalnie, im lepsza i zdrowsza kontrola we wczesnych latach życia dziecka, tym większa samodzielność i dojrzałość w dorosłym życiu. Może to znaczyć, że rodzina pełni swoje funkcje ochronne szczególnie wtedy, kiedy jej członkowie w równomiernym stopniu wzajemnie kontrolują się i mają do siebie zaufanie.

Powyższy fakt, sprowadzający się do relacji ochronnych w rodzinie opisany jest w drugim artykule niniejszego tomu, w którym Autorka podkreśla rolę więzi rodzinnych, stanowiących najważniejszy komponent odporności chroniącej przed podejmowaniem zachowań ryzykownych. Karolina Kmieciak-Jusięga opisuje rodzinę jako wspólnotę, której jednym z najważniejszych zadań jest budowanie odporności na zagrożenia. Ta wspólnota jest istotnym ogniwem w działaniach zapobiegawczych, a jej udział można dostrzec w profesjonalnych programach profilaktycznych. Autorka charakteryzuje te programy wedle kryterium udziału w nich rodziny.

W następnym artykule, zatytułowanym *W poszukiwaniu pozytywnych strategii dla rodzinnej profilaktyki zachowań ryzykownych dzieci i młodzieży*, Autor identyfikuje wybrane strategie wykorzystywane w rodzinach w celach profilaktycznych i proponuje te, które uważa za bardziej skuteczne, czyli strategie inicjacji, towarzyszenia rodzicielskiego czy pielęgnowania rytuałów rodzinnych. Uważa ponadto, że

rodzice, by mogli poczuć się ważni dla profilaktyki, powinni nabrać przekonania, że są specjalistami od wychowania własnych dzieci. Prawdziwe zaangażowanie jest prawdopodobne jedynie wtedy, kiedy rodzic ma możliwość patrzenia na siebie jak na najważniejszy obszar rozwój potomstwa – źródło zdrowych postaw i jego dojrzałego funkcjonowania.

Podobnymi słowy ujął to Szymon Grzelak, szczególnie podkreślający w systemie szkolnego wychowania i profilaktyki rolę pomocniczości,

sprowadzającą się do ingerencji szczebla władzy tylko wtedy, kiedy rodzice i szkoła są niewydolne. Pisze on, że:

(...) wiedza ekspertów o wychowaniu i profilaktyce jest potrzebna, ale ma służyć rodzicom i rodzinie. Ma szanować wytyczone przez nich cele wychowania i respektować wartości, w których chcą swoje dzieci kształtować².

Rodzice mają prawo brać bezpośredni udział nie tylko w tworzeniu, ale i realizacji szkolnych programów wychowania i profilaktyki. Są oni niezbędni do tego, by profilaktyka w szkole była skuteczna i efektywna. Tezę tę potwierdzają autorzy niemal wszystkich publikacji na temat profilaktyki w szkole oraz praktykujący pedagodzy szkolni³.

Kiedy mowa jest o rodzicach, to mamy na myśli nie tylko biologicznego ojca i matkę, ale również rodziców zastępczych, którzy pełnią tak samo ważną rolę w życiu dziecka. Autorka kolejnego artykułu zaznacza dobitnie tę kwestię i w syntetyczny sposób charakteryzuje sytuację rodzin zastępczych w Polsce. Odpowiada na pytanie „Jaka profilaktyka dla rodzin zastępczych?”. Postuluje zwiększenie świadomości na temat znaczenia profilaktyki zachowań problemowych, zastąpienie negatywnej profilaktyki działaniami uwzględniającymi nowe modele teoretyczne, takie jak modyfikacje oczekiwań, czy budowanie więzi ze szkołą. Małgorzata Lis pisze też, że warto w procesie diagnozowania środowiska w celu doboru działań zapobiegawczych dokonywać identyfikacji zarówno czynników ryzyka, jak i czynników chroniących oraz że warto zwracać szczególną uwagę na szeroko pojęte kompetencje rodziców zastępczych.

² S. Grzelak, *Rodzice, szkoła i profesjonalna profilaktyka – w stronę dobrej współpracy*, „Świat Problemów” 2014, nr 1.

³ Por. J. Szymańska, *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, Warszawa, 2012; *Przewodnik metodyczny po programach profilaktyki zdrowia psychicznego i profilaktyki*, Warszawa 2010; Z. Gaś, *Profilaktyka w szkole*, Warszawa 2006; M. Simm, E. Węgrzyn-Jonek, *Budowanie szkolnego programu profilaktyki*, Kraków 2002; E. Kosińska, *Mądrze i skutecznie. Zasady konstruowania szkolnego programu profilaktyczno-wychowawczego*, Kraków 2002, s. 10; B. Bocian, R. Matysiuk, *Szkolny program profilaktyki – szansą spójności do podejmowanych działań profilaktycznych*, w: *Diagnostyka pedagogiczna i profilaktyka w szkole i środowisku lokalnym*, red. M. Deptuła, Bydgoszcz 2004, s. 209-212; Z. Gaś, *Profilaktyka uzależnień*, Warszawa 1993; *Profilaktyka w szkole*, red. B. Kamińska-Busko, J. Szymańska, Warszawa 2005.

Istotę współpracy z rodzicami podkreśla w następnym artykule Katarzyna Ciszewska, która wyróżnia konkretne, wybrane kompetencje realizatora programów profilaktycznych, a mianowicie: profesjonalizm, doświadczenie i poczucie humoru, niezwykle przydatne podczas prowadzenia działań wychowawczo-profilaktycznych. Autorka na podstawie literatury oraz własnych doświadczeń jako realizatorki programu profilaktycznego, zauważa, że zarówno rodzice, jak i nauczyciele nie czują się pewnie w obszarze zapobiegania zachowaniom ryzykownym, ponieważ brak im określonych kwalifikacji. Programy profilaktyczne służą również temu, by je podnosić i motywować do wzajemnej współpracy na linii szkoła – dom.

W kolejnej części Ewa Sowa-Behtane podejmuje temat profilaktyki szkolnej kierowanej do rodzin odmiennych kulturowo. Tematyka ta jest dziś niezwykle ważna, ponieważ w polskich szkołach pojawia się coraz więcej osób z innych grup etnicznych, rasowych czy narodowościowych. Jak pisze Autorka, bezpośredni kontakt z człowiekiem należącym do innej grupy etnicznej, narodowej, wyznającym odmienną religię, rodzic może automatyczne poczucie dystansu kulturowego, co przekłada się na zmianę zachowań oraz trudności w efektywnym porozumiewaniu się. W artykule zostały opisane najważniejsze zasady oraz podstawy prawne w postępowaniu z uczniem z odmiennej kultury. Autorka – na przykładzie krakowskich placówek – wskazuje na działania, które może prowadzić szkoła.

Tom zamyka rozdział Karoliny Kmieciak-Jusięgi *W drodze do budowania modelu profilaktyki zintegrowanej. Postulaty współpracy środowisk szkolnych i rodzinnych w kontekście nowego systemu oświaty*, w którym redaktorka podsumowując rozważania Autorów niniejszej publikacji, zwraca uwagę na nową podstawę programową dotyczącą wychowania i profilaktyki w polskich szkołach. W tym kontekście wskazuje kompetencje rodziców w instytucji szkolnej, podejmuje temat zintegrowanych działań szkoły we współpracy z rodzicami oraz przytacza opisany już w literaturze, przydatny szczególnie w szkołach podstawowych model profilaktyki zintegrowanej. Autorka w końcu zwraca uwagę na najistotniejszy aspekt wychowania i profilaktyki czyli aksjologiczne podstawy działań. Wybór wartości, wokół których prowadzone są oddziaływania stanowi klucz do efektywności i skuteczności pracy szkoły oraz wychowania w rodzinie.

Należy podkreślić, że wybór tekstów do niniejszego tomu podyktowany był przede wszystkim potrzebą zwrócenia uwagi na aspekt współpracy szkoły z rodzicami oraz zaznaczenie szczególnej i pierwszej roli rodziców w działaniach wychowawczo-profilaktycznych. W praktyce edukacyjnej współpraca ta stanowi niezwykle trudny obszar działań i dyskusji. Szkoły obciążone coraz większą ilością formalności, czasami w niezamierzony sposób zniechęcają do współdziałania, a rodzice, coraz bardziej świadomi swoich praw i obowiązków, przyjmują rozmaite postawy wobec pracowników szkoły: od permissywnych, biernych, ograniczających się do niezbędnych kontaktów, do roszczeniowych czy wręcz narzucających nauczycielowi program nauczania i wychowania. Wiele aspektów poruszono w dotychczasowej literaturze przedmiotu i wiele publikacji opisywało podobny temat, choć nieczęsto w kontekście działań z zakresu profilaktyki społecznej⁴.

Artykuły w niniejszym zbiorze, oscylujące przede wszystkim wokół profilaktyki społecznej i bezpośrednio ją opisujące, szczególnie w kontekście pracy z rodziną, stanowią kontynuację dyskusji społecznych oraz rozważań naukowych, ale też mogą być podstawą do kolejnych rozważań podejmujących najistotniejszy wątek w kwestii zapobiegania zachowaniom ryzykownym dzieci i młodzieży, a mianowicie wątek związany z rodziną i szkołą. Od efektywnego współdziałania tych dwu środowisk zależy bowiem przyszłość i jakość życia młodego pokolenia.

Redaktorka tomu składa serdeczne podziękowania Szanownym Recenzentom, Pani Profesor Ewie Wysockiej i Panu Profesorowi Krzysztofowi Ostaszewskiemu, za wnikliwe uwagi i krytyczne spojrzenie na wszystkie artykuły oraz całość publikacji.

Karolina Kmicik-Jusięga

⁴ Publikacje Marii Mendel, m.in. *Rodzice i nauczyciele jako sprzymierzeńcy*, Gdańsk 2008; *Partnerstwo rodziny, szkoły i gminy*, Toruń 2007; Ireny Dzierzgowskiej, *Rodzice w szkole*, Warszawa 1999.

BIBLIOGRAFIA

- Bocian B., Matysiuk R., *Szkolny program profilaktyki – szansą spójności do podejmowanych działań profilaktycznych*, w: *Diagnostyka pedagogiczna i profilaktyka w szkole i środowisku lokalnym*, red. M. Deptuła, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2004.
- Doniec R., *Rodzina XXI wieku – przemiany i kondycja*, „Pedagogika Społeczna” 2013, nr 4(50), s. 45-73.
- Dzierzgowska I., *Rodzice w szkole*, Wydawnictwo CODN, Warszawa 1999.
- Gaś Z., *Profilaktyka uzależnień*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993.
- Gaś Z., *Profilaktyka w szkole*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2006.
- Grzelak Sz., *Rodzice, szkoła i profesjonalna profilaktyka – w stronę dobrej współpracy*, „Świat Problemów” 2014, nr 1.
- Kosińska E., *Mądrze i skutecznie. Zasady konstruowania szkolnego programu profilaktyczno-wychowawczego*, Rubikon, Kraków 2002.
- Mendel M., *Partnerstwo rodziny, szkoły i gminy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Mendel M., *Rodzice i nauczyciele jako sprzymierzeńcy*, Harmonia, Gdańsk 2008.
- Profilaktyka w szkole*, red. B. Kamińska-Busko, J. Szymańska, Centrum Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2005.
- Przewodnik metodyczny po programach profilaktyki zdrowia psychicznego i profilaktyki*, ETOH, Warszawa 2010.
- Simm M., Węgrzyn-Jonek E., *Budowanie szkolnego programu profilaktyki*, Rubikon, Kraków 2002.
- Szymańska J., *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2012.